

Ooperi sisu.

I vaatus — «Armastus»

Erusõdur Milleri tütre Luisal on sünnipäev. Sõbrad ja külarahvas on tulnud talle õnne soovima. Neiu pidurõõm muutub alles siis täielikuks, kui saabub Carlo, keda ta meeletult armastab. Tegelikult on noor-mees krahv Walteri poeg Rodolfo, kes Luisa ja ta isa ees oma kõrget päritolu varjab.

Miller ei suuda Luisa pilvitut õnne uskuda. Tema halvad aimused leiavadki peatset kinnitust. Walteri sekretär Wurm, kes ise Luisa kätt ihaldab, avaldab vanale sõdurile Carlo tegeliku nime ja tiitli ning annab mõista, et neiu pole sellest afäärist midagi head loota. Miller töötab teha kõik, et säästa Luisa ausat nime.

Krahv Walter on otsustanud naita Rodolfo oma sugulase, lesestunud hertsoginna Federicaga. Pojale teatab ta sellest alles vahetult enne mõrsja saabumist. Federica ja Rodolfo on koos üles kasvanud ning hertsoginnal on oma noorpõlvesõbra vastu endiselt õrnad tunded. Kuulnud Rodolfolt, et selle süda pole enam vaba, ei suuda Federica varjata kiivust.

Lõbusa jahipeo ajal valitseb erusõduri majas ärev õhkkond. Miller jagab tütreaga Wurmilt kuulnud halbu uudiseid. Rodolfo aga kinnitab Luisale oma tunnete siirust. Aadliseisus ei takista tal oma töotusi täide viimast ja Luisaga abiellumast. Isa ähvardustele olevat tal aga vastuabinõu, kuna teadvat üht kohutavat saladust, mille ilmsikstulekut Walter iga hinna eest püüab varjata.

Lossihärra ilmub ise Milleri majja, et poega oma taatele allutada. Kuna see ei õnnestu, laseb ta Milleri vahistada ja kavatseb Luisaga samuti talitada. Rodolfo astub neiu kaitseks välja, ähvardades avaldada krahvi võimuletuleku saladuse, kui

keegi peaks julgema Luisat puutuda. Tao-lise paljastuse kartuses jätab Walter isa ja tütre vabadesse.

II vaatus — «Intriig»

Luisa kuuleb külaelanikelt kurba uudist, et ta isa on rauduskäsi lossivanglasse viidud. Seda kinnitab ka Wurm. Tegelikult on sekretär tulnud Luisat külastama lagamõttega tütarlapselt valetunnistus välja meelitada. Wurm teatab, et Millerit ähvardavat surmanuhtlus. Päästa võivad sellest vaid Luisa kiri, milles on öeldud, et ta kuulub Wurmile, Rodolfot pole aga kunagi armastanud, vaid ihaldanud ainult tema vara ja tiitlit. Kartes isa elu pärast, nõustub Luisa Wurmi visal pealekäimisel niisuguse kirja tõepoolest kirjutama. Lisaks annab ta vande, et ei avalda kunagi ega kellelegi oma teguviisi tõelisi põhjuseid.

Wurm annab Walterile aru tehingust Luisaga. Krahvi jutust selgub, et tema ja Wurmi ühel varasemal roimal olevat paraku tunnistaja: Rodolfo näinud, kui nad tapsid Walteri venna, lossi seadusliku pärija.

Wurmi poolt lossi toodud Luisa kohtub Federicaga. Krahvi ja kirjutaja juuresolekul peab õnnetu tütarlaps veelkord vanduma ahistavat valet, et ei armasta Rodolfot, vaid Wurmi. Walterile ja Wurmile tundub, et nende mustade plaanide kordaminekut ei häiri enam miski. Federica on piirilt õnnelik.

Rodolfo, kellele Wurm sokutab Luisa kirja, võtab seda tõena... Vihahood vahelduvad möödunud õnne valusate meenutustega. Oma võistleja Wurmi kutsub ta kahevõitlusele. Walter omalt poolt teeb aga rafineeritud pettekäigu, teatades, et on nõus Rodolfo ja Luisa abieluga. Saanud tunnistajate juuresolekul pojalt kuulda, milline valelik hing on Luisa, meenutab

ta uuesti Federicat. Meeltesegaduseni viidud Rodolfo on sel hetkel ükskõik, kas teda ootab laulatus või surm.

III vaatus — «Mürk»

Julmade intriigide ohvriks langenud Luisa on otsustanud elust lahkuda. Ta kirjutab sellest ka Rodolfole.

Vanglast vabanenud Miller saabub koju. Luges Rodolfole mõeldud Luisa kirja, mõistab ta tütre kohutavat hingeseisundit. Milleri palvete ja manitsuste mõjul muudab Luisa meelt. Temas tärkab elutahe ja nad otsustavad koos isaga sellest paigast lahkuda.

Rodolfo tulek ei lase sellel kavatsusel teoks saada. Noormees tahab surra koos Luisaga, enne tahab ta aga neilt tõe teada saada. Kuuldes, et nad Rodolfoga mõlemad mürki joonud ja peatselt elust peavad lahkuma, ei varja Luisa enam midagi.

«Ma vajan lakoonilist, väga huvitavat draamat, milles on palju liikumist ja tohutult tundeid — et see alluks muusikale».
G. Verdi S. Cammaranole
1848. a.

Friedrich von Schilleri ainetel on Giuseppe Verdi loonud neli ooperit: «Orléans'i neitsi» («Giovanna d'Arco» 1845), «Röövlid» («I Masnadieri» 1847), «Luisa Miller» (1849) ja «Don Carlos» (1867). Ooperiloomise võimalust tunnetas Verdi ka sama kirjaniku «Wallensteini» lugeses.

Maailmakirjandusega on Verdi kahekümnest kuuest ooperist seotud veel kuus. Nendest «Ernanit» (1844) ja «Rigolettot» (1851) on inspireerinud Victor Hugo «Hernani» ja «Kuningas lõbutseb», «Traviatat» (1853) Alexandre Dumas' noorema «Kameeliadaam». Kolmel korral pöördus Verdi William Shakespeare'i loomingu poole, kirjutades «Macbethi» (1847), «Othello» (1887) ja «Falstaffi» (1893). Viimase libreto aluseks said ajaloolised kroonikad «Henry IV» ja «Henry V» ning komöödia «Windsori lõbusad naised». Verdi austas ja armastas Shakespeare'i vist rohkem kui ühtegi teist kirjanikku maailmas, kuid ooperivormi võimaluste kaine arvestus ei lubanud tal selle autori teoseid enam pruukida. Nii loobuski Verdi «Hamleti» ja «Kuningas Leari» ooperilavale toomisest, ehkki seda korduvalt kaalus.

Seega on Schiller Verdi poolt kõige enam kasutatud kirjanik. 1845—1849 on helilooja elus omamoodi Schilleri-aastad: siis valmisid tervelt kolm ooperit selle poeedi tekstidele. Verdi oli nendel aastatel oma loominguga itaallaste vabadusliikumise aktiivne innustaja. Ka siis, kui ta ei kirjutanud kaasajale vihjavaid ajaloolise taustaga oopereid nagu «Nabucco», «Attilla», «Legnano lahing», valis ta ometi süžeesid, kus võideldi feodaalse despotismi

vastu, kodanlike vabaduste eest. Mõistagi pakkusid noore Schilleri poolt «tormi ja tungi» ajastul kirjutatud draamad selleks eriti sobivat materjali.

Kirjanduslike algallikatega võrreldes valmistas mõnegi ooperi tekst Verdile pettumuse ja nii oli see ka «Luisa Milleri» puhul. Tegevuse üleviimine vürsti õukonnast Tiroomi külla tõi kaasa seisuslike kontrastide vähenemise aadlikest ja mitteaadlikest tegelaste vahel. Muusikaõpetaja Millerist sai mõnevõrra piiratuma maailmanägemisega erusõdur. Kogu «salakavaluse» poolus draamas muutus lihtsakoelisemaks, ideaalide teenimise ja kasuhimu, tunde vaimuse ja võimu vastandamine kaotas mõnda oma teravusest. Verdi ei jätnud seda Cammaranole ütlemata: «Tunnistan, et oleksin tahtnud näha kahte naispeaosalist . . . täpselt nii, nagu Schilleril . . . Mulle tundub, et see Walteri ja Wurmi põrgulik intriigipundar, mis saatusena draamas valitseb, on siin vähem koloriitne ja jõuline kui Schilleril».

Cammarano aga pareeris selle süüdistuse talle omase sõnaosavusega: «Kui on tegu kahe autoriga, siis on tarvis, et nad vähemasti sõbruneksid. Kui Poeesia ei tarvitse olla Muusika teener, siis ärgu ta olgu ka türann.»

XIX sajandi I poole ooperilibretistidel olid omad arusaamad kirjandusliku algallika ületoomisel ooperilavale ja Cammarano ei moodustanud selles osas erandit, ehkki ta «Luisa Milleri» libreto küll ladusalt ja isegi loogiliselt üles ehitas.

* * *

«Luisa Milleri» esietendus toimus 8. detsembril 1849. a. Naapolis ja möödus menukalt. Verdi tõi lavale oma 14. ooperi ning itaalia publik armastas juba seda autorit, suhtus tema loomingusse tähele-

panuga. Esietenduse ajaks oli viis kuud möödunud austerlaste võidust Itaalia põhjaosas, Rooma vabariik oli kokku varisenud ja Garibaldi sunnitud taganema. Sellisel ajal ei saanud Verdi mõistagi lõbusat muusikat kirjutada. Omamoodi millerlikus meeleolus kõlavad ka Verdi poolt sel draamatilisel juulikuul avaldatud mõtted: «Jõud valitseb ikka veel maailma. Ja õigus? Mis kasu on õigusest tääkide vastu? Me võime vaid nutta oma nurjumiste üle ja sajatada neid, kes on põhjustanud nii paljusid õnnetusi.»

«Luisa Milleri» edaspidine edukäik oli üksna kiire. 1851. a. toimus ooperi esietendus Milaanos, 1853 Pariisis, 1857 Peterburis, 1858 Londonis. XX sajandil on seda teost tervelt kolmel korral — 1929, 1968 ja 1979 New Yorgi Metropolitanis lavale toodud, 1936 esietendus «Luisa Miller» Leningradis, 1939 Firenze, 1954 ja 1978 Londonis. 1980. aastal andis Nõukogude Liidu stuudio «Meloodia» välja «Luisa Milleri» heliplaadi.

* * *

«Luisa Miller» on Verdi loomingus huvitav piiriooper. Seni olid tema teoste peategelasteks olnud silmapaistvad isiksused — ajaloolised kangelased, väepealikud, riigivalitsejad jm. Siin aga tähtsusetud, argised inimesed — erusõdur oma tütreaga. Kohe «Luisa Milleri» järel kirjutas Verdi veel mitmed «alandatute ja solvatute» draamad nagu «Rigoletto», «Trubaduur» ja «Traviata», mis täna kuuluvad helilooja populaarseimate teoste hulka.

«Luisa Milleris» paneb Verdi esmarkordselt suurt rõhku muusikaliste karakterite kujundamisele. Seda tõestab juba avamäng, kust saab alguse nimikangelase kurb-kirglik teema, mis läbib kogu ooperit ja muutub koos Luisa meelemuutustega. Erinevate tegelaskujude erinev muusikaline iseloomustus paistab silma eriti nen-

des numbrites, kus osaleb kaks või enam tegelast.

Omalaadne on sealjuures asjaolu, et Verdi loomingulise kvaliteedi muutust võib mingil määral tunnetada ka selles ooperis endas. See toimub pärast II vaatust. Helilooja avastab äkki uusi värve, originaalsemaid mõtteid. Väikese paradoksina tundub aga see, et «Luisa Milleri» kõige kuulsamaks numbriks on läbi aegade peetud siiski Rodolfo aariat II vaatuse lõpus, mille Bellini maneeris kirjutatud meloodia kohta on helilooja ja libretist Arrigo Boito aastaid hiljem öelnud: «Ah, kui te teaksite, millist vastukaja ning joovastust see jumalik kantileen ühe itaallase hinges tekitab!»

Lavastusala juhataja —
JAAN MIKKEL

Dekoratsioonide teostust juhendanud —
ELSA MÄNDSALU

Kostüümide teostust juhendanud —
LEIDA TALLO

Dekoratsioonid maalinud —
Eesti NSV teeneline kunstitegelane
UNO KÄRBIS

Grimm ja parukad — ILLI-ANN KALE

Valgustus — EVALD RADIK

Butafor — JOHANNA RANNE

Rekvisiitor — KARIN LINDMAA

Pealavameister — HEINO LILLIPUU

Hind — 25 kop.